

prethode hrvatska regista i kratak opis njihovih vanjskih oznaka. Većina pisama slijedi uobičajen obrazac: počinje intulacijom, završava datacijom i potpisom autora, a na zaglavlju su često drugom rukom dodani kratki sažeci te datum slanja i primanja u mletačkoj središnjici. Prilikom transkripcije urednici su poštovali izvornost rukopisa, pa su zadržane pravopisne osobine, odnosno neujednačenosti i specifičnosti svakog dokumenta. Konačno, treba spomenuti da je ova zbirka izvora izrađena tijekom rada na projektima *Hrvatski istočnojadranski prostor i Mletačka Republika u ranom novom vijeku* (Hrvatski institut za povijest) i *Latinički izvori, studije i pomagala za društvenu i gospodarsku povijest* (HAZU).

Ova knjiga odličan je primjer krajnje pohvalnog i korisnog, a u hrvatskoj historiografiji donekle zanemarenog običaja objavljivanja arhivske građe. Važna činjenica je i to da je navedena građa objavljena cjelovito, odnosno da se ne radi tek o - uvijek pomalo proizvoljnom - izboru, već o objavljivanju svih dokumenata vezanih uz spomenute gradove u jednoj za istočnojadransku povijest iznimno važnoj arhivskoj seriji. Ova zbirka vrijedna je po još nečemu, a to je historiografska perspektiva na kojoj se temelji i koju promiče. Radi se o ideji da povijest istočnojadranske obale treba promišljati u nadnacionalnom regionalnom kontekstu koji jedini doista omogućava njeno ispravno razumijevanje. Konačno, treba spomenuti da autori najavljuju da je ova publikacija tek početak daleko ambicioznije inicijative objavljivanja spisa predstavnika mletačke vlasti na istočnojadranskoj obali. U tome im doista treba poželjeti sreću.

Lovro Kunčević

Božena Vranješ Šoljan, *Stanovništvo Banske Hrvatske*. Zagreb: EDUCA, Nakladno društvo d.o.o., 2009., 301 str.

U izdanju zagrebačkog Nakladnog društva EDUCA objavljena je knjiga Božene Vranješ Šoljan *Stanovništvo Banske Hrvatske* u kojoj autorica, u kontekstu društveno-povijesnih promjena i prijelaza iz tradicionalnog u moderno društvo, donosi demografsku sliku Banske Hrvatske od 1850. do 1910. godine.

Izdvojeno praćenje pojedinačnih povijesnih fenomena, kao što je fenomen stanovništva, stavlja nas pred više ili manje sređenu, no ujedno i nepreglednu masu poglavito serijalnih izvora, uvodno pojašnjava Vranješ Šoljan. To je bio povod i motiv za objavljenu argumentiranu i svrsishodnu selekciju, nužan izbor relevantnih izvora kako bi se metodološki mogli posložiti argumenti od znanstvenog interesa, te njegovi intertekstualni suodnosi i prožimanja. Osim toga, jedino je na taj način bilo moguće argumentirano opravdati stav da se ključ povijesnih procesa može tražiti i u promjenama u stanovništvu, odnosno da demografski proces tvori bitnu sastavnicu povijesnog procesa koji prožima ukupan društveni razvoj do njegove suvremenosti. Ova nam knjiga metodološkom i kronološkom sustavnošću donosi detaljnu i preciznu analizu političkih, gospodarskih i društvenih uzroka, čije se kratkoročno, dugoročno ili cikličko djelovanje prepletalo i utjecalo na veličinu i promjene u stanovništvu civilne Hrvatske i Slavonije tijekom druge polovice 19. stoljeća, nastojeći ih povezati i dovesti u vezu sa sličnim procesima u srednjoeuropskom i europskom prostoru.

Ukazujući na populacijske teorije o stanovništvu u predmodernoj i modernoj Europi, autorica propituje i populacijska istraživanja u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj u predmodernom i modernom razdoblju. Izvori o stanovništvu prije modernih popisa pregledno su i sustavno rasloženi u razdoblja od matičnih knjiga do građanske evidencije i od privremenog katastra do općih popisa, a u evidentiranje i predstavljanje publikacija administrativne statističke službe o

narodnostima, naglašene su i temeljne značajke popisa 1850/1.

Odabrano povijesno razdoblje u knjizi je obogaćeno podacima iz sedam općih popisa stanovništva, od kojih su tri provedena u okviru tadašnje središnje statističke službe u Beču i Pešti, dok su ostala četiri provedena u okviru Zemaljskog statističkog ureda, osnovanog 1875. u Zagrebu. Upravo te činjenice stavljaju pred istraživača, potvrđuje nam i autorica, određene metodološke zapreke i zamke, osobito ako imamo na umu i svu različitost metodologija po kojima su popisi obavljeni. Još je veća poteškoća proizlazila i iz diskontinuiteta u odnosu na promjene upravno-političkih granica tijekom šest promatranih desetljeća. Već kod prvog modernog popisa stanovništva 1857. autorica se osvrće i na društvene i gospodarske uvjete kao i istraživačke mogućnosti i ograničenja popisa da bi potom ukazala na popisne karakteristike i obilježja kretanja stanovništva i demografskih struktura. Slijedeći tako uvodno usvojenu metodologiju, analizirajući iduće popise, sustavno je ukazivala na političke i gospodarske uvjete u međupopisnim razdobljima, kao i na same demografske procese i njihove strukture.

Suvremena slika stanovništva Hrvatske zrcali svoje stanje iz 19. stoljeća, a mnoga od današnjih demografskih obilježja imaju svoj korijen u razdoblju koje je istraženo i analizirano u ovoj knjizi, navodi zaključno razmatrajući sadržaj svog novog znanstvenog prinosa redovita profesorica na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Božena Vranješ Šoljan. Demografska slika Hrvatske kakvu danas poznajemo oblikovana je tijekom proteklih stoljeća pod utjecajem brojnih političkih i društveno-gospodarskih čimbenika, a stanje stanovništva u analiziranom razdoblju gotovo je preslika društveno-gospodarske stvarnosti.

Ovo vrijedno znanstveno štivo važan je prinos proučavanju demografske povijesti i demografske slike Hrvatske, posebno jednog po svemu turbulentnog razdoblja. Ciljano fokusirajući svoj istraživački interes na *Demografsku sliku Banske Hrvatske u kontekstu društveno-povijesnih promjena od 1850. do 1910.*, Božena

Vranješ-Šoljan metodološki precizno i znanstveno promišljeno podastire neke dosad nepoznate podatke u tom dijelu hrvatske povijesti i njene demografije. Istovremeno sabire i druga znanja i kontekste kojima cilj nije “tek određivanje kvantitativnih veličina i odnosa”, nego i “promjena nastalih u društvu tijekom analiziranog razdoblja”. Procjena njihova značaja i važnosti bila je, kako sama priznaje, “prvo-razredni izazov” kojem je znalački i znanstveno utemeljeno odgovorila ovom knjigom. Riječ je o knjizi koja ne podastire samo zbir društvenih i gospodarskih zbivanja i pripadajući izbor statističkih podataka, već ostaje otvorena za daljnja istraživanja, znanstvene sonde i interese, kojima će biti temeljni oslonac i polazište. Upravo njena znanstvena utemeljenost, metodološka dosljednost i obilje ne samo povijesnog demografskog štiva nudi zornu sliku fenomena društvenog i povijesnog razvoja Hrvatske “kroz njeno stanovništvo u znatnom razdoblju ‘dugog’ devetnaestog stoljeća”. Svaki novi znanstveni prinos o ovom razdoblju i ovom prostoru povijesne Hrvatske nužno će se morati začinjati ovom, rekli bismo, obvezatnom znanstvenom demografskom literaturom.

Božena Vranješ-Šoljan u knjizi je utvrdila da je proces demografske tranzicije u Hrvatskoj kasnio za Europom (iz raznih političkih i gospodarskih razloga), jednako kao i proces modernizacije i urbanizacije. Nadalje, utvrdila je da je taj proces u Hrvatskoj tekao nejednoliko, da je ranije započeo u hrvatskom priobalju, a tek onda na kontinentu, prije u gradovima, kasnije u ruralnim zonama. Sve te zaključke autorica je potkrijepila brojnim demografskim analizama, od kretanja broja stanovnika, prirodnog kretanja stanovništva, do raznih struktura (dobno-spolnih, po vjeroispovijesti, materinjem jeziku, po zanimanju) i drugih pokazatelja (zaposlenost, industrijska poduzeća i dr.). Kroz čitavu knjigu, prateći kretanja od prvog suvremenog popisa iz 1857., pa kronološki, iz popisa u popis, sve do 1910. godine, autorica je analizirala promjene koje su se odvijale iz desetljeća u desetljeće, interpretirajući sve “traumatične” trenutke koji su pratili te promjene u

Hrvatskoj i Slavoniji, koja se iz zaostale, prevladavajuće agrarne pokrajine nepismenih ljudi polako, presporo, transformirala ka modernoj državi, a bez velikog oslonca u politici, jer kao zabačena regija Austro-Ugarske Monarhije nije mogla računati na brižljivost i razumijevanje njezinih interesa kroz centralistički ustrojenu monarhiju. Dakako, u tom kontekstu posljedice demografske tranzicije i modernizacije nisu naišle na adekvatnu reakciju, stigle su zapravo u "nespremono" društvo, pa su često imale traumatične efekte. Višak stanovništva stvoren kroz prodor medicinskih dostignuća nije se mogao "zbrinuti" u nedovoljno pratećem razvoju društva, što je dovelo do masovnog iseljavanja. Zapanjujući je podatak da je prema popisu stanovništva iz 1880. godine, rađenog po kriteriju prisutnog stanovništva, zabilježeno čak 25% odsutnih! Svaki četvrti žitelj Hrvatske i Slavonije nije bio prisutan u trenutku popisa, pri čemu je jasno da bi razmjer bio još katastrofalniji kad bi se izdvojio samo radni kontingent.

Knjiga sadrži niz zanimljivih i relevantnih nalaza, pisana je koncizno i utemeljeno i predstavlja značajni doprinos našoj povijesnoj znanosti, a posebno povijesnoj demografiji, pokazujući kako se zapravo te dvije znanstvene discipline prožimaju i jedna drugoj služe kao "pomoćna" disciplina. Nalazi podastri u ovoj knjizi jednako su zanimljivi i za praćenje današnjih demografskih kretanja jer mnoga od današnjih demografskih obilježja imaju svoj korijen u razdoblju koje je u ovoj knjizi istražila Božena Vranješ-Šoljan.

Jelena Obradović Mojaš i Nenad Vekarić

Marc Bloch, *Apologija historije ili zanat povjesničara*, prevela s francuskog **Jagoda Milinović**. Zagreb: Srednja Europa, 2008., 183 str.

Nakladnička kuća Srednja Europa objavila je 2008. prijevod djela *Apologija historije ili zanat povjesničara* Marca Blocha. Ovaj esejistički pristup razmatranju historiografije Bloch je napisao pred kraj života kao *Apologija historije*, s podnaslovom *ili Kako i zašto radi povjesničar*, a 1949. njegov ga je kolega Lucien Febvre objavio upravo pod naslovom *Apologija historije ili zanat povjesničara*.

Na početku knjige nalazi se predgovor (5-32) Jacquesa Le Goffa u kojem daje osvrt i kritiku na Blochovu knjigu, a zatim slijedi objava autorove posvete tog djela (33-34) Lucienu Febvreu, napisana 10. svibnja 1941. i objavljena u knjizi u originalnom rukopisu i kao prijepis. To je Blochova zahvala Febvreu za zajednički rad na novom poimanju historije, i to u vrijeme Drugog svjetskog rata, kad su se njih dvojica zalagali "za jednu širu i ljudskiju historiju".

Knjiga se sastoji od pet poglavlja, složenih nakon uvoda (35-46) u kojem Bloch objašnjava čemu služi historija te kako se i zašto povjesničar bavi svojim zanatom.

U prvom poglavlju, »Historija, ljudi i vrijeme« (47-68), Bloch iznosi da je povjesničarev izbor tijekom istraživanja zanesen stvarnošću. Objasnjava vezu između historije i ljudi tumačeći da historija nije znanost o prošlosti, već spoznaja o ljudima. Na pitanje je li historija znanost ili umjetnost odgovara da svaka znanost ima svoju estetiku jezika koji joj je svojstven, a za historiju je to ljudska činjenica - to nije samo znanost o ljudima već i o ljudima u vremenu. Ističe da u istraživanju prošlosti treba tražiti fenomene i objašnjava kako odrediti izvorište tog fenomena. Na primjer, izvorište feudalnog režima u srednjem vijeku treba tražiti u arhaičnim društvima (u Grčkoj i Rimu). Naglašava da se povijesni fenomen nikad ne objašnjava izvan njegova trenutka.

Kako razlikovati prošlost od sadašnjosti u istraživanju povijesnog događaja objašnjava u drugom poglavlju, »Historijsko promatranje«